

MACIEJ MARCINOWSKI

UNIwersytet Śląski
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
E-MAIL: MA.MARCINOWSKI@GMAIL.COM

DATA ZGŁOSZENIA: 3.01.2018
DATA PRZYJĘCIA DO DRUKU: 22.04.2018

Zmowa jako instrument zwalczania terroryzmu na przykładzie konfliktu w Irlandii Północnej

STRESZCZENIE

Tematem pracy jest zmowa pomiędzy brytyjskimi siłami bezpieczeństwa a lojalistycznymi organizacjami paramilitarnymi interpretowana jako narzędzie zwalczania terroryzmu, które wykorzystano w konflikcie północnoirlandzkim. Celem pracy jest wykazanie, że zmowa prowadzi do skutków negatywnych, między innymi może tworzyć warunki dla funkcjonowania seryjnych i masowych morderców pod osłoną państwa.

SŁOWA KLUCZOWE

Irlandia Północna, zmowa, *the Troubles*, konflikt, terroryzm, MI5, UDA, IRA, Zjednoczone Królestwo

Wstęp

Dwadzieścia lat temu podpisaniem porozumienia wielkopiątkowego¹ zakończył się konflikt w Irlandii Północnej, trwający od 1968 do 1998 roku. Prowadzone w tych latach śledztwa, postępowania oraz przecieki informacji niejawnych rysują obraz złożony, trudny do poddania kategoriernym opiniom. Niemniej stanowią cenny materiał do rozważań na temat walki

¹ Jest to popularne określenie, wynikające z faktu, że porozumienie podpisane zostało w Wielki Piątek.

z terroryzmem, zwłaszcza w kontekście „zmowy” jako narzędzia służącego do zwalczania terroryzmu. Uprzedzić należy, że niemożliwe jest wyrażenie precyzyjnych sądów o faktycznej skali zjawisk będących tematem analizy – wynika to z niejawności dużej części dokumentów oraz trudności po stronie wymiaru sprawiedliwości w doprowadzeniu toczących się postępowań do końca. Jak ujął to Lord Chief Justice sir Declan Morgan (od 2009 roku głowa sądownictwa Irlandii Północnej): „Jeśli te wciąż trwające postępowania mają zostać doprowadzone do końca w obowiązującym systemie, to z ła-twością można przewidzieć, że rozprawy będą się toczyć jeszcze w 2040 roku”². Jednakże wiele przypadków stosownie udokumentowano i udo-wodniono. Stanowią one oś niniejszej pracy, której hipoteza opiera się na założeniu, że zmowa (*collusion*) pomiędzy organizacjami paramilitarnymi lojalistów a armią, policją i wywiadem brytyjskim interpretowana jako in-strument zwalczania terroryzmu jest narzędziem nieskutecznym, ponieważ stworzyła warunki na przykład do funkcjonowania seryjnych i masowych morderców pod osłoną państwa. Ponadto, jej nieuniknionym skutkiem ubocznym było przyczynienie się do tzw. brudnej wojny. Zatem miała ona wpływ na zaostrzenie konfliktu, a stąd można wnioskować, że także na jego wydłużenie. Poprzez wykazanie uniwersalnych mechanizmów zmowy (na przykładzie wspomnianego konfliktu, w którym odegrała ona decydującą rolę) możliwe jest sformułowanie hipotezy, że nawet świadomie wykorzy-stana do zwalczania terroryzmu, jest ona narzędziem nieskutecznym i szkodliwym. Dlatego rozważone zostaną także możliwe przyczyny zmowy i oko-liczności jej sprzyjające. Na potrzeby niniejszej pracy, w opinii autora, naj-bardziej klarownym ujęciem tak specyficznie rozumianej zmowy będzie podejście kazuistyczne. Należy jednak uprzedzić, że na gruncie omawianych przykładów zmowa zaciera się z ogólną działalnością agentów i informator-ów, ponieważ działalność ta była ze znową ściśle związana. Dlatego na potrzeby niniejszej pracy autor postanowił traktować działalność agen-tów/informatorów i ich koordynatorów jako swoistą „legalną formę zmo-wy” (legalny element zmowy).

Kontekst

Podstawową linię podziału społeczności północnoirlandzkiej w czasie konfliktu z lat 1968–1998 stanowiła kwestia wyznania. Katolicy uznający się za Irlandczyków zwyczajowo popierali przyłączenie Irlandii Północnej do

² *Inquests into Contentious Troubles Deaths 'Could Go on Until 2040'*, „Belfast News Letter” 17.11.2014 [tłum. własne].

Republiki Irlandii (tzw. republikanie), natomiast protestanci uznający się za Brytyjczyków zazwyczaj byli zwolennikami pozostania Irlandii Północnej w Zjednoczonym Królestwie (tzw. lojaliści). Cenzus³ przeprowadzony w 1971 roku wykazał, że ludność Irlandii Północnej⁴ to 1 519 640 mieszkańców, spośród nich 32% stanowili katolicy, a 53% protestanci. Stronnictwa lojalistyczne i republikańskie Irlandii Północnej reprezentowane były przez partie polityczne. Jako istotne należy wymienić republikańską Sinn Féin (My Sami) i lojalistyczną DUP (Democratic Unionist Party, Demokratyczna Partia Unionistyczna). Najważniejszą rolę w omawianym sporze odgrywały jednak organizacje paramilitarne, których działalność miała niewątpliwie charakter terrorystyczny. W przypadku republikanów była to Tymczasowa Irlandzka Armia Republikańska⁵ (Provisional Irish Republican Army, PIRA), utworzona przez członków IRA, którzy wyłamali się z jej struktur w grudniu 1969 roku. Skutkiem tego pozostali działacze IRA podjęli decyzję o przemianowaniu organizacji na Oficjalną IRA (Official IRA, OIRA). Zakończyło to istnienie drugiej (tak zwanej antytraktatowej) IRA, utworzonej w 1922 roku. Przyczyną rozłamu były odmienne poglądy w sprawach społecznych. OIRA zaprzestała udziału w konflikcie północnoirlandzkim, ogłaszając zawieszenie broni w maju 1972 roku. Organizacje stojące po stronie lojalistycznej stanowiły niezwykle skomplikowaną mozaikę. Wystarczy wspomnieć najważniejsze: UDA (Ulster Defence Association, Stowarzyszenie Obrońców Ulsteru)⁶, UVF (Ulster Volunteer Force, Ulsterskie Siły Ochotnicze) i RHC (Red Hand Commando, Komando Czerwonej Ręki)⁷. UVF to organizacja lojalistyczna o najdłuższej historii, sięgającej roku 1913. Spośród brytyjskich sił bezpieczeństwa (*security forces*) związanych z *the Troubles*⁸ jako najważniejsze wymienić należy: MI5⁹ (Military Intelligence, Section 5), odpowiadającą za kontrwywiad i bezpieczeństwo wewnętrzne; MI6¹⁰ (Military Intelligence, Section 6), odpowiadającą za wywiad zagra-

³ Northern Ireland General Register Office; *Census Of Population 1971; Summary Tables: Northern Ireland*, Belfast 1975, s. 57.

⁴ Powierzchnia Irlandii Północnej wynosi około 14 130 km².

⁵ Także liczba pomniejszych organizacji: Irish National Liberation Army (INLA), Irish Peoples Liberation Organization (IPLA), Continuity IRA (CIRA), Saor Eire, Real IRA (RIRA).

⁶ Ulster jest jedną z czterech historycznych prowincji Irlandii. Niemal w całości stanowi terytorium Irlandii Północnej, z którą jest utożsamiany.

⁷ Prawa czerwona dłoń jest symbolem Ulsteru.

⁸ *The Troubles* (kłopoty) to popularne określenie konfliktu w Irlandii Północnej w latach 1968–1998. Pierwotnie odnoszono je do „okresu rewolucji irlandzkiej” (*Irish revolutionary period*) z lat 1914–1923.

⁹ Formalnie Security Service.

¹⁰ Formalnie Secret Intelligence Service.

niczny; Armię Brytyjską¹¹ (British Army); Korpus Wywiadowczy Armii Brytyjskiej¹² (Intelligence Corps); RUC (Royal Ulster Constabulary, Królewską Policję Ulsterską) oraz Special Branch (Wydział Specjalny), czyli jednostkę kontrwywiadu policji brytyjskich. Z uwagi na temat pracy do kluczowych należy także Force Research Unit (FRU). Była to jednostka wywiadu armii przeznaczona do koordynowania agentów i informatorów; funkcjonowała od 1982 do 2007 roku. Pierwotnie jej istnienie było utajnione. Zastąpiona została w 2007 roku przez Joint Support Group (JSG).

Za symboliczną datę rozpoczęcia trzydziestoletniego okresu *the Troubles* uważa się 5 października 1968 roku, kiedy policja ulsterska stłumiła odbywającą się w Derry/Londonderry¹³ demonstrację Północnoirlandzkiego Stowarzyszenia Praw Obywatelskich (Northern Ireland Civil Rights Association), raniąc ponad sto osób, w tym czterech parlamentarzystów Partii Pracy. Powodem reakcji RUC było istniejące wśród lojalistów przekonanie, że NICRA pod „fasadą” walki o prawa obywatelskie¹⁴ funkcjonuje jako polityczne ramię IRA i dąży do oderwania Irlandii Północnej od Zjednoczonego Królestwa. Cytując raport komisji lorda Camerona: „Miało tam miejsce nieuzasadnione i nieudolnie kontrolowane użycie siły w celu rozproszenia demonstrantów, spośród których jedynie nieliczni zachowywali się w sposób chaotyczny i gwałtowny”¹⁵. Demonstracje ponawiano w następnych tygodniach, nasilały się również manifestacje lojalistów, co prowadziło do nieustannych starć i przemocy. Kolejnym reakcją policji towarzyszyły przedłużające się zamieszki, te zaś skłaniały do sięgania po coraz mocniejsze środki zaradcze. Do końca 1969 roku w Belfaście i Derry/Londonderry stanęły „mury pokoju” (*peace walls/lines*), oddzielające dzielnice katolickie od protestanckich (osiągając ostatecznie 34 kilometry długości). W lipcu 1969 roku powołano z rezerwy Ulster Special Constabulary (jednostki specjalne RUC, tzw. *B-Specials*). Już w sierpniu 1969 roku rozpoczęła się najdłuższa w historii misja Armii Brytyjskiej, Operation Banner, zakończona w lipcu 2007 roku. W czasie jej trwania na terenie Irlandii Północnej stacjo-

¹¹ Wojska lądowe wchodzą w skład Brytyjskich Sił Zbrojnych (British Armed Forces).

¹² Który dla uproszczenia autor będzie nazywał wywiadem armii.

¹³ Miasto ma dwie oficjalne nazwy. Ze względów historycznych nazywane jest przez katolików Derry, a przez protestantów Londonderry.

¹⁴ Oficjalnym przedmiotem działalności NICRA było dążenie do zaprzestania dyskryminacji ludności katolickiej przez rząd oraz administrację rządową i samorządową Irlandii Północnej.

¹⁵ *Disturbances in Northern Ireland. Report of the Commission appointed by the Governor of Northern Ireland*, Belfast 1969, § 229, pkt 14 [tłum. własne].

nowało (zależnie od okresu¹⁶) od 8 do 30 tysięcy żołnierzy¹⁷. W marcu 1972 roku – na mocy uchwalonego przez Parlament Zjednoczonego Królestwa Northern Ireland (Temporary Provisions) Act 1972 – zawieszony został Parlament Irlandii Północnej, a bezpośrednią władzę przejął Rząd Zjednoczonego Królestwa. Funkcje zawieszonych urzędów Prokuratora Generalnego Irlandii Północnej przejął Prokurator Generalny Anglii i Walii, a funkcje zawieszonych urzędów Gubernatora Irlandii Północnej powierzono Sekretarzowi Stanu Irlandii Północnej powoływanemu przez monarchę na wniosek Premiera Zjednoczonego Królestwa. Tym samym tzw. *Home Rule* zastąpione zostało przez *Direct Rule*. Po trzydziestu latach konfliktu, 10 kwietnia 1998 roku w Belfaście podpisane zostało porozumienie wielkopiątkowe pomiędzy głównymi partiami politycznymi Irlandii Północnej, Rządem Zjednoczonego Królestwa i Rządem Republiki Irlandii (Multi-Party Agreement), Republiką Irlandii i Zjednoczonym Królestwem (British-Irish Agreement). 22 maja 1998 roku odbyło się referendum dotyczące porozumienia. Za jego przyjęciem opowiedziało się 71% głosujących w Irlandii Północnej oraz 94% głosujących w Republice Irlandii (w tym przypadku głosowanie dotyczyło 19 poprawek do konstytucji wymaganych do przyjęcia porozumienia). Tym samym konflikt uległ wygaszeniu, choć do dziś nie został zupełnie zażegnany. W efekcie trzydziestu lat *the Troubles* śmierć poniosło około 3 720 osób¹⁸, a ponad 47 541 osób zostało rannych¹⁹. 17 września 2017 roku poziom zagrożenia terroryzmem północnoirlandzkim dla Irlandii Północnej został utrzymany przez MI5 na poziomie 4/5 (*severe*, silny – co oznacza, że „atak jest bardzo prawdopodobny”). Poziom ten nie uległ nigdy zmianie od czasu jego pierwszej publikacji z 24 września 2010 roku. W Irlandii Północnej w roku finansowym 2016/2017 miało miejsce 29 incydentów bombowych oraz 61 strzelanin o „charakterze paramilitarnym”, w wyniku czego zginęło 5 osób, a 94 osoby zostały ranne²⁰.

¹⁶ T. Ripley, M. Chappel, *Security Forces in Northern Ireland (1969–92)*, London 1993, s. 20.

¹⁷ Ulster University, Conflict Archive on the Internet, *Table NI-SEC-03: British Army Personnel (Number) in Northern Ireland, 1969 to 2005 (Incomplete)*, [online] <http://cain.ulster.ac.uk/ni/security.htm#03> [dostęp: 10.05.2017].

¹⁸ D. McKittrick, *Lost Lives: The Stories of the Men, Women and Children who Died as a Result of the Northern Ireland Troubles*, Edinburgh 2007, s. 1552.

¹⁹ Ulster University, Conflict Archive on the Internet, *Table NI-SEC-05: Persons Injured Due to the Security Situation in Northern Ireland (Only), 1969 to 2003*, [online, <http://cain.ulster.ac.uk/ni/security.htm#05>] [dostęp: 10.05.2017].

²⁰ *Police Service of Northern Ireland: Police Recorded Security Situation Statistics*, Belfast 2017, s. 8.

Zmowa

„Spośród 210 zatrzymanych terrorystów 207 było agentami RUC, MI5 albo Armii”²¹. Lord John Stevens (Commissioner of the Metropolitan Police) był odpowiedzialny za przeprowadzenie trzech śledztw w sprawie zmywy (tzw. *Stevens Inquiries*), których efektem było przyśpieszenie zawarcia porozumienia wielkopiątkowego. W celu zwięzłego omówienia tematu przydatne będzie posłużenie się wybranymi ze względu na wiarygodność i wartość merytoryczną przykładami, wynikami śledztw i postępowań, raportami oraz opiniami. Aby wykazać, jak wielkiej wagi zjawiskiem jest zmowa w kontekście konfliktu północnoirlandzkiego, przywołajmy następujące dane²²:

- IRA odpowiada za 58% ofiar *the Troubles*, 35% spośród nich to cywile (723 osoby);
- lojaliści odpowiadają za 30% ofiar, 85% spośród nich to cywile (878 osób);
- siły bezpieczeństwa odpowiadają za 11% ofiar, 51% spośród nich to cywile (187 osób).

Raport sporządzony przez sir Desmonda Lorenza de Silvē²³ na zlecenie Rządu Zjednoczonego Królestwa, opublikowany 12 grudnia 2012 roku, wykazał, że 85% informacji wykorzystywanych do selekcji i identyfikacji celów dostarczał lojalistom wywiad brytyjski²⁴. To znaczy, że cele egzekucji (w tym osoby niezwiązane ze stronami konfliktu) były pośrednio wybierane i zatwierdzane przez siły bezpieczeństwa. W oparciu między innymi o wewnętrzne statystyki MI5 (tzw. kompendium przecieków, *compendium of leaks*) wykazano, że w latach 1987–1989 miało miejsce 270 przypadków pomocy lojalistom przez siły bezpieczeństwa. Pomoc udzielana była w następującej postaci²⁵:

²¹ *Joint Committee on the Draft Detention of Terrorist Suspects (Temporary Extension) Bills, Lord Stevens of Kirkwhelpington, former Commissioner, Mr Andy Hayman, Former Assistant Commissioner, Metropolitan Police Oral Evidence, 2011, Q 287 – 318, London 2011, s. 142 [tłum. własne].*

²² M. Sutton, *Index of Deaths from the Conflict in Ireland*, Belfast 1994.

²³ Brytyjski prawnik, były prokurator ONZ w sprawie zbrodni wojennych popełnionych w Sierra Leone.

²⁴ *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC: The Report of the Patrick Finucane Review*, London 2012, s. 255.

²⁵ *Ibidem*, s. 252.

- broń palna *etc.* (*equipment*) (5% przypadków);
- informacje o prowadzonych czynnościach (*operations information*) (10% przypadków);
- dane identyfikujące republikanów (*targeting information*) (49% przypadków);
- numery rejestracyjne pojazdów (*vehicle registration checks*) (25% przypadków);
- w inny sposób (11% przypadków).

Raport potwierdził przede wszystkim, że zabójstwo (rzekomo należącego do PIRA) adwokata i obrońcy praw człowieka Patricka Finucane'a 12 lutego 1989 roku dokonane zostało przez należącego do UDA seryjnego mordercę²⁶ i agenta Special Branch²⁷ Kennetha Barretta. Co istotne, raport wykazał, że Barrett popełnił je za wiedzą MI5²⁸. Broń dostarczył mu agent Special Branch William Stobie²⁹. Ponadto, morderstwo popełnione zostało w oparciu o informacje i zalecenia, jakich udzielił Barrettowi agent FRU Brian Nelson. Przypadek Nelsona jest z perspektywy tematu najbardziej interesujący. W raporcie czytamy:

W lutym 1989 roku jako zadanie dla Nelsona wyznaczono selekcję i identyfikację republikanów, a skutkiem tych działań były ataki na ludzi [przeprowadzane w oparciu o informacje zbierane przez Nelsona]. FRU wiedziało co najmniej od czerwca 1988 roku, że [Nelson] skłonny był ukrywać informacje przed swoimi koordynatorami, jeżeli odnosiły się do 'słusznych' konspiracji (*conspiracies*). Special Branch generalnie nie wykorzystywała dostarczanych [przez Nelsona] informacji do zapobiegania atakom [lojalistów na rzekomych republikanów]. Sam sposób re-rekrutacji Nelsona z Niemiec oraz jego późniejszego koordynowania skłaniają mnie [D. de Silva] do konkluzji, że w 1989 roku był on, praktycznie rzecz biorąc, funkcjonariuszem państwowym (*direct State employee*). Dlatego FRU musi przyjąć odpowiedzialność za wszystkie działania identyfikujące, jakie Nelson przeprowadził w swojej podwójnej roli oficera wywiadu UDA i agenta FRU, niezależnie od tego, czy w konkretnej sprawie udostępnił koordynatorom całą swoją wiedzę³⁰.

Zmowa, jak wskazuje raport, miała też swój wymiar „instytucjonalny”. Przede wszystkim UDA do sierpnia 1992 roku nie była kwalifikowana jako organizacja terrorystyczna. Dopuszczano taki stan rzeczy, ponieważ w celu

²⁶ I. Wood, *Crimes of Loyalty; A History of the UDA*, Edinburgh 2006, s. 320–321.

²⁷ *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC...*, op. cit., s. 20.

²⁸ *Ibidem*, s. 318.

²⁹ *Ibidem*, s. 275.

³⁰ *Ibidem*, s. 413–415 [tłum. własne].

przeprowadzania ataków UDA uformowała specjalny oddział pod nazwą Ulster Freedom Fighters (UFF). Oficjalnie UFF funkcjonował odrębnie od UDA – co stanowiło oczywiście fikcję³¹. Należy nadmienić, że kwalifikacja organizacji jako terrorystycznej następowwała decyzją Sekretarza Stanu Irlandii Północnej. Desmond de Silva zwrócił uwagę na jeszcze jeden istotny fakt, mianowicie niektórzy ministrowie Rządu Zjednoczonego Królestwa podejmowali próby zapobieżenia wniesieniu przeciwko Brianowi Nelsonowi aktu oskarżenia³². Mimo to w 1992 roku Nelson został oskarżony i skazany na 10 lat pozbawienia wolności za wspomniane już czyny, do których się przyznał. Podczas debaty, jaką poświęcono w Izbie Gmin raportowi, ówczesny premier David Cameron podsumował sprawę następująco: „Raport określa zakres zмовy w obszarach takich jak: selekcja, identyfikacja i morderstwo Patricka Finucane’a; dostarczenie broni i ułatwienie jej późniejszego zniknięcia; celowe wstrzymywanie kolejnych postępowań. [Raport] odpowiada też na pytanie, jak wysoko sięgała zмова, wliczając w to ówczesnych ministrów”³³. Uszczegółowić należy jeszcze pewien fakt, którego waga i znaczenie ujawnią się w kolejnych przykładach – dotyczący mechanizmów, jakie kierowały zmovą. Otóż w dniu morderstwa Patricka Finucane’a Kenneth Barrett nie posiadał statusu agenta. Decyzję o nadaniu mu takiego statusu podjął Superintendent Special Branch dopiero na wieść o tym, że RUC planuje przedstawić Barrettowi zarzut popełnienia morderstwa (w sprawie Finucane’a) – skutkiem tego Barrett uniknął odpowiedzialności³⁴. Przyznał się jednak do morderstwa w 1991 roku, podczas przesłuchania w ramach śledztwa lorda Stevensa. Na gruncie omówionych powyżej zdarzeń wyłania się pytanie, jakiego rodzaju filozofia kierowała funkcjonariuszami FRU i Special Branch, którzy koordynowali Nelsona, Stobiego i Barretta. Zdaniem autora filozofię tę ująć można w wypowiedzi ówczesnej premier Zjednoczonego Królestwa Margaret Thatcher: „IRA jest źródłem problemu z terroryzmem. Jej odpowiedniki po stronie protestanckiej prawdopodobnie znikną, gdy tylko IRA zostanie pokonana”³⁵.

³¹ Ibidem, s. 496.

³² Ibidem, s. 500.

³³ *Hansard: House of Commons Debates for 12 December 2012*, London 2012, kol. 295–299 [tłum. własne].

³⁴ *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC...*, op. cit., s. 20.

³⁵ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, London 2010, s. 324 [tłum. własne].

Od czasu powstania w 1999 roku biuro Police Ombudsman³⁶ for Northern Ireland prowadziło 60 spraw dotyczących morderstw, w których podejrzaniymi byli funkcjonariusze Special Branch lub RUC. Do listopada 2017 roku zakończone zostały jedynie 22 sprawy (ostatni raport opublikowany został 9 czerwca 2016 roku). Zdaniem Baronessy O'Loan (pierwszej osoby pełniącej funkcję Police Ombudsman dla Irlandii Północnej) do niedawna zakończenie ich było niemożliwe wskutek notorycznej odmowy RUC co do przekazania posiadanych materiałów wywiadowczych oraz ze względu na niszczenie i gubienie rzeczonych materiałów, co było zdaniem Baronessy „umyślną strategią”, mającą na celu uniemożliwienie pociągnięcia oficerów RUC do odpowiedzialności³⁷. Zmiana nastąpiła dopiero w 2014 roku, wraz z powołaniem na stanowisko nowego Chief Constable George'a Hamiltona. Podsumował on zaskakującą sytuację następująco: „Rozmawiamy o pomieszczeniach pełnych akt. Część z nich jest bardzo wrażliwa. Gdyby niektóre z nich zostały udostępnione w złych okolicznościach, doszłoby do złamania prawa. Udostępnienie w niewłaściwym czasie innych naraziłoby ludzkie życie na niebezpieczeństwo”³⁸. Przechodząc do kolejnego przykładu, istotna jest jeszcze jedna wypowiedź byłej Police Ombudsman O'Loan: „Zatrudniali [wywiad brytyjski] agentów i informatorów [spośród lojalistów], a ich argumentem było to, że ratują ludzkie życie, ale wiele osób zginęło dlatego, że te osoby [agenci i informatorzy] nie były pociągane do odpowiedzialności. Tam panowało prawdziwe przyzwolenie dla tych, którzy popełniali zbrodnie, a wielu z nich było mordercami, niektórzy seryjnymi mordercami”³⁹.

Spośród wielu interesujących przypadków, które można tutaj omówić, jednym z najbardziej reprezentatywnych jest sprawa lojalistycznego gangu związanego z UVF – The Shankill Butchers⁴⁰ (Rzeźników z [ulicy] Shankill). Gang ten funkcjonował od 1975 do 1982 roku w Belfaście, a jego siedziba mieściła się przy ulicy Shankill. The Shankill Butchers liczył 12 członków. Szefem i założycielem był Lenny Murphy, którego śmierć w 1982 roku zakończyła działalność organizacji. Liczba ofiar gangu szacowana jest na 23 osoby (do ponad 30), spośród których 15 to katolicy, a 8 to omyłkowo zamordowani protestanci. Lenny Murphy rozpoczął swoją działalność pa-

³⁶ Police Ombudsman (Rzecznik Policji) – niezależna funkcja publiczna, której celem jest prowadzenie śledztw w sprawie działań policji w wyniku skarg wnoszonych przez obywateli.

³⁷ G. Moriarty, *RUC Special Branch Had 'Serial Killer on Books*, “The Irish Times” 23.01.2007.

³⁸ *UK Agents 'Worked with NI Paramilitary Killers*, “BBC” 28.05.2015 [tłum. własne].

³⁹ *Ibidem* [tłum. własne].

⁴⁰ M. Dillon, *The Shankill Butchers: A Case Study of Mass Murder*, London 1994.

ramilitarną, wstępując w wieku 16 lat do UVF. Pierwsze morderstwo popełnił mając 20 lat. 28 września 1972 roku zastrzelił Edwarda Pavisę, protestanta, co do którego padło podejrzenie, że sprzedaje broń działaczom PIRA. W popełnieniu tego czynu pomógł mu inny członek UVF, Mervyn Connor. Wkrótce po zabójstwie Murphy oraz Connor zostali aresztowani i osadzeni w Her Majesty's Prison Belfast. 22 kwietnia 1973 roku przebywający w więzieniu Connor zmarł wskutek zatrucia dużą dawką cyjanku. Przed śmiercią napisał list, w którym przyjął na siebie całą winę za zabójstwo Pavisę. W czerwcu tego samego roku Murphy stanął przed sądem, a dwóch świadków morderstwa zidentyfikowało go jako człowieka, który zastrzelił Pavisę. Został jednak uniewinniony w wyniku podważenia przez obronę prawidłowości okazania oskarżonego. W 1975 roku Murphy zorganizował w ramach UVF swój własny oddział, który zyskał z czasem miano The Shankill Butchers. Członkowie gangu działali w całkowitym uzależnieniu od Murphy'ego. Wyznaczał on, kiedy należało pozbawić życia kolejną osobę, osobiście też dokonywał zabójstw. Schemat, wedle którego funkcjonowali, opierał się na geograficznym układzie dzielnic Belfastu – gang operował w rejonach protestanckich, które rozdzielały dzielnice katolickie. Dziewięć pierwszych ofiar zamordowano z użyciem broni palnej, natomiast kolejne trzy osoby Murphy pozbawił życia za pomocą noża rzeźnickiego. 11 marca 1976 roku Murphy został zatrzymany, nie miało to jednak związku z morderstwami, lecz było skutkiem przypadkowej kontroli samochodu – w konsekwencji został skazany za nielegalne posiadanie broni. Kolejne morderstwa nadal następowały według wskazówek Murphy'ego, w wyznaczonych przez niego terminach. Za ich wykonanie odpowiadali różni członkowie gangu, a rolę Murphy'ego przejął jego zastępca William Moore, który zajmował się również odbieraniem instrukcji z więzienia. Ostatecznie funkcjonariusze RUC dokonali rozbicia gangu 20 lutego 1979 roku, a 11 jego członków zostało skazanych na 42 kary dożywotniego pozbawienia wolności. Lenny Murphy nie poniósł nigdy odpowiedzialności za swoją działalność. Naza jutrz po opuszczeniu więzienia (16 lipca 1982 roku) pozbawił życia kolejną osobę, a później jeszcze trzy inne. 16 listopada 1982 roku PIRA dokonała na nim egzekucji dzięki informacjom udzielonym jej przez niesprzyjających Murphy'emu członków UVF. William Moore i Robert Bates – o których Lord Justice Turlough O'Donnell wyraził się, że nie powinni nigdy opuścić więzienia ze względu na liczbę okrutnych morderstw, w jakich brali udział – zostali ostatecznie wypuszczeni na wolność, odpowiednio w roku 1998 i 1994. William Moore opuścił więzienie jako ostatni z członków gangu. Pogrzeby the Shankill Butchers, w tym Murphy'ego, odbyły się za każdym razem z asystą oddziałów paramilitarnych lojalistów i nierzadko w obecno-

ści wielotysięcznych tłumów. Na ich nagrobkach widnieje napis: „Tu spoczywa żołnierz”. Bez uwzględnienia dwuznacznej reputacji gangu wśród miejscowej społeczności trudno zrozumieć kontrowersje dotyczące śledztwa. Jak wskazują dziennikarze i badacze zajmujący się historią *the Troubles* – prawdopodobnie większość mieszkańców ulicy i dzielnicy Shankill miała doskonałe pojęcie o istnieniu i działalności gangu. Stąd mało prawdopodobne jest, że RUC reagowało z tak znacznym opóźnieniem i trudnościami inaczej niż przez zaniechanie – było tak do czasu, gdy sprawa zabójstw stała się zbyt głośna, a w kręgu ofiar pojawili się także protestanci. Na usprawiedliwienie niewiedzy funkcjonariuszy RUC przywołać można terror, jaki wśród społeczności lokalnej spowodowała działalność *the Shankill Butchers*. Wydaje się jednak, że jest to uzasadnienie niewystarczające. Co istotne, Shankill Road jest jedną z centralnych ulic Belfastu, na której skupiały swoją aktywność zarówno armia, jak i RUC. Na tej ulicy znajdowała się również siedziba dowództwa UFV (*Brigade Staff*). Co więcej, większość dowódców UFV była jej mieszkańcami. Należy także podkreślić, że gang, wyruszając na swoje „polowania”, musiał przechodzić kontrole prowadzone przez żołnierzy brytyjskich w punktach, w których przekraczano granice dzielnic. Kontrole te obowiązywały całą dobę, a ich podstawowym celem było wyłapywanie osób przewożących broń oraz rejestrowanie przemieszczania się ludności. Było to możliwe ze względu na podzielenie Belfastu murami i wyznaczenie specjalnych (wyłącznych) przejść, dodatkowo monitorowanych za pomocą kamer policyjnych. Należy też wziąć pod uwagę inną okoliczność sprawy: jedną z osób blisko związanych z gangiem był „brygadier” UVF Robin Jackson, alias *The Jackal*, współodpowiedzialny za wiele aktów terrorystycznych. Przypisuje się mu między innymi zamach bombowy w Dublinie 17 maja 1974 roku (zginęło w nim 27 osób, a około 300 zostało rannych). Jest też osądzony o zamordowanie ponad 50 osób. Pełnił on funkcję dowódcy UVF *Mid-Ulster Brigade*, której obszarem działalności było hrabstwo *Armagh*. Jackson nie został nigdy osądzony ani nie wszczęto przeciwko niemu żadnego postępowania mimo nalegań rodzin ofiar i Rządu Republiki Irlandii. Rząd Zjednoczonego Królestwa odmówił też wydania stronie irlandzkiej dokumentów, o które zabiegano w celu przeprowadzenia własnego postępowania⁴¹. Wiele dowodów i źródeł – także tych należących do Armii Brytyjskiej, jak kapitan Collin Wallace – wskazuje wprost, że Jackson był agentem *Special Branch*⁴². Przy tym zupełnie nie-

⁴¹ *Houses of the Oireachtas: Joint Committee on Justice, Equality, Defence and Women's Rights, Interim Report on the Report of the Independent Commission of Inquiry into the Dublin and Monaghan Bombings*, Dublin 2003, s. 16–20.

⁴² *Ibidem*, s. 172.

prawdopodobne wydaje się, aby Special Branch prowadziła kontrolę działalności the Shankill Butchers. Trudno też uwierzyć, że nie posiadała ona wiedzy o ich działalności i nie miała żadnej sposobności, by ją powstrzymać.

Do uchwycenia perspektywy sił bezpieczeństwa posłużą cytaty z dwóch listów autorstwa wspomnianego kapitana Wallace'a, które zostały sporządzone w czasie jego pracy dla wywiadu armii brytyjskiej. Pierwszy datowany jest na 14 sierpnia 1975 roku, drugi na 30 września 1975 roku. Zostały one wysłane do innego wysokiej rangi oficera wywiadu, Tony'ego Stoughtona. Listy te są częścią materiału dowodowego zawartego w raporcie połączonych komisji Parlamentu Republiki Irlandii, badających zamachy bombowe w Dublinie i Monaghan z 1974 roku. Początkowo ujawnione były tylko fragmentarycznie. Dzisiaj są w całości publicznie dostępne – tygodnik „Irish Mail on Sunday” opublikował pełną ich treść (wraz z fotokopiami) 10 grudnia 2006 roku w artykule pod tytułem *Death Squad Dossier*. W pierwszym liście czytamy:

Są mocne dowody na to, że bomby w Dublinie w maju zeszłego roku były akcją odwetową za mieszanie się irlandzkiego rządu do egzekutywy⁴³. Według jednego z ludzi Craiga⁴⁴ niektórzy z wplątanych: Young, Jackson⁴⁵, Mulholland, Hanna⁴⁶, Kerr i McConnell – ściśle współpracowali w tamtym czasie z SB [Special Branch] oraz Int [Intelligence, wywiad armii]. Ludzie Craiga wierzą, że sektariańskie⁴⁷ morderstwa przygotowano w celu zniszczenia starań Reesa⁴⁸ na wynegocjowanie zawieszenia broni [tzw. porozumienie z Sunningdale] oraz że cele dla obydwu stron [lojalistów i republikanów] były wybierane przez Int/SB. Wierzą też, że niektórzy wysoko postawieni oficerowie RUC byli związani z tymi grupami. Pokrótce wygląda na to, że grupy paramilitarne lojalistów i członkowie Int/SB utworzyli jakiś rodzaj pseudogangów w celu prowadzenia wojny na wyczerpanie poprzez wciąganie paramilitarystów z obydwu stron we wzajemne mordowanie się, zapobiegając w ten sposób takim inicjatywom politycznym jak Sunningdale⁴⁹.

⁴³ Chodzi o wynegocjowanie (w ramach porozumienia z Sunningdale w 1973 roku) utworzenia „Rady Irlandii”. Gwarantowało to Republice Irlandii wpływ na rząd Irlandii Północnej.

⁴⁴ Craig Smellie, w tamtym czasie jeden z najważniejszych oficerów MI6 w Irlandii Północnej.

⁴⁵ Wspomniany już Robin Jackson.

⁴⁶ Billy Hanna, brygadier UVF M-U Brigade, sierżant Armii Brytyjskiej.

⁴⁷ *Sectarianism* jest angielskim określeniem konfliktów i zabójstw na tle religijnym.

⁴⁸ Merlyn Rees, sekretarz stanu Irlandii Północnej w latach 1974–1976, minister spraw wewnętrznych Zjednoczonego Królestwa w latach 1974–1979.

⁴⁹ *Houses of the Oireachtas: Joint Committee on Justice, Equality, Defence and Women's Rights, Final Report on the Report of the Independent Commission of Inquiry into the Dublin and Monaghan Bombing*, Dublin 2004, s. 19 [tłum. własne].

W drugim liście czytamy:

Wierzę, że znaczna część przemocy w późniejszym okresie ubiegłego roku była spowodowana przez nowych ludzi w Int, którzy celowo eskalowali konflikt. Jak sam wiesz, w ciągu ostatnich lat nigdy nie mieliśmy zgody na uderzanie w wyłamujących się z UVF lub UFF. A przecież zabijali więcej ludzi niż IRA!⁵⁰

Podobną wersję wydarzeń prezentował kapitan wywiadu armii Frederick Holroyd⁵¹ (tak jak Wallace, zeznawał on w śledztwie sędziego Barrona prowadzonym przez Parlament Republiki Irlandii)⁵². Analogiczne opinie wyrażał także sierżant RUC John Weir⁵³, który w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku działał pod komendą Jacksona i Hanny w UVF Mid-Ulster Brigade⁵⁴. Cytując kapitana Holroyda:

Wiedzieliśmy, kim oni są [lojaliści]. Nie było co do tego [ich personaliów] żadnych wątpliwości. Wiedzieliśmy, w co byli zamieszani. Powiedziałbym, że kierowaliśmy nimi. Mam na myśli, jeśli chcesz znać prawdę, że to my kierowaliśmy tą organizacją [UVF], z założonymi rękoma, bo jej liderzy należeli do nas. Okrucieństwa były dozwolone, jeśli przeprowadzali je protestanci. Wiedzieliśmy, kim oni są. Mieliśmy informacje, ale nigdy nie podjęto przeciwko nim żadnej akcji. I jak można sobie wyobrazić, spowodowało to wiele niepokojów⁵⁵.

Należy zatem zauważyć, w odniesieniu do hipotezy niniejszej pracy, że sam konflikt nie zapewnia jeszcze nikomu bezkarności (nawet tymczasowej). Konieczna jest możliwość czynnego opowiedzenia się za jedną ze stron. Zjawisko zmywy takiej możliwości dostarczyło, nawet jeśli nie było niczym zamiarem umożliwienie bezkarnego funkcjonowania takich grup jak the Shankill Butchers. Pytanie, na które należy odpowiedzieć w kontekście omówionych przykładów, brzmi następująco: Czy można uznać zmwę za wynik konspiracji ukierunkowanej na neutralizację PIRA? Zapewne nie. Zdaniem autora jest mało prawdopodobne (choć pamiętać należy o takich operacjach sił brytyjskich, jak na przykład Clockwork Orange)⁵⁶, aby zмова była ele-

⁵⁰ Ibidem [tłum. własne].

⁵¹ F. Holroyd, N. Burbridge, *War without Honour: True Story of Military Intelligence in Northern Ireland*, Kingston upon Hull 1989.

⁵² *Houses of the Oireachtas...*, op. cit.

⁵³ D. Cassel, S. Kemp, P. Pigou, S. Sawyer, *Report of the Independent International Panel on Alleged Collusion in Sectarian Killings in Northern Ireland*, Notre Dame (US-IN) 2006, s. 4.

⁵⁴ J. Weir, *John Weir's Affidavit*, miejsce sporządzenia nieznane, 1999.

⁵⁵ *Houses of the Oireachtas...*, op. cit., s. 25–26 [tłum. własne].

⁵⁶ Operacja „Mechaniczna Pomarańcza” rzekomo przeprowadzona została w latach 1974–1976 przez grupę niezidentyfikowanych (z wyjątkami) oficerów MI5. Prawdopo-

mentem zaplanowanej, długoterminowej strategii, koordynowanej przez wysokie dowództwo, pojedynczych ministrów lub Rząd Zjednoczonego Królestwa. Należy postrzegać znowę raczej jako działanie *ad hoc*, adaptację do trudnej i dynamicznej rzeczywistości *the Troubles*. Nie można odmówić siłom bezpieczeństwa, że funkcjonowały pod presją, usiłując znaleźć wyjście z konfliktu z poniesieniem jednocześnie jak najmniejszych strat własnych, cywilnych oraz ekonomicznych. Krytyczny charakter sytuacji nie tłumaczy jednak, jak owa samowola mogła mieć miejsce, jeśli nie było na nią przyzwolenia. Można wnioskować, że tolerowano znowę, ale nie jako standardowy instrument, lecz jako doraźne narzędzie, którego wykorzystanie usprawiedliwione było nagłą potrzebą – mimo że wiązało się to z naruszeniem prawa. W swoim raporcie Desmond de Silva pisze: „Mój ogólny wniosek jest taki, że była to rozmyślna i nikczemna klęska, ponoszona przez kolejne rządy, [klęska] w stworzeniu jasnej polityki i ram prawnych koniecznych do koordynowania agentów w granicach prawa”⁵⁷.

Przyczyny posłużenia się znową jako narzędziem są jednak zdaniem autora elementem szerszego problemu, mianowicie pragmatycznego postrzegania wszelkich metod mogących posłużyć do rozwiązania konfliktu – co wiąże się z pojęciem tzw. brudnej wojny. Innymi słowy, jest to problem swoistej „instrumentalizacji patologii” dokonywanej w „usprawiedliwionym” celu. Przykładem mogą być tortury nazywane *Five Techniques* (deprywacja snu, deprywacja wody i jedzenia, *stress position*⁵⁸, *hooding*⁵⁹, *sensory overload*⁶⁰). Były one stosowane przez Armię Brytyjską wobec podejrzanych o przynależność do PIRA. Wspominany już Meryln Rees, Minister Spraw Wewnętrznych Zjednoczonego Królestwa w latach 1974–1979, napisał w 1977 roku memorandum do premiera Jamesa Callaghana, w którym stwierdził: „Moim zdaniem (potwierdzonym przez Briana Faulknera⁶¹ przed

dobnym jej celem była destabilizacja rządu premiera Harolda Wilsona z Partii Pracy. Pośród wielu interesujących materiałów najbardziej wiarygodną ocenę tej hipotezy odnaleźć można w autoryzowanej przez MI5 publikacji: Ch. Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, London 2009, s. 479–489.

⁵⁷ *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC...*, op. cit., s. 7 [tłum. własne].

⁵⁸ Polega na zmuszeniu przesłuchiwanego do przybrania na długi czas pozycji, w której ciężar całego ciała opiera się jedynie na kilku mięśniach.

⁵⁹ Polega na zakryciu workiem głowy przesłuchiwanego. Bywa łączone ze skuwaniem rąk.

⁶⁰ Polega na przeładowaniu sensorycznym, na przykład poprzez wystawienie przesłuchiwanego na długotrwały i uciążliwy hałas lub wysokie dźwięki.

⁶¹ Brian Faulkner, ostatni premier Irlandii Północnej, piastował urząd w latach 1971–1972.

jego śmiercią) decyzja o zezwoleniu na użycie tortur w Irlandii Północnej w latach 1971/72 została podjęta przez ministrów – w szczególności lorda Carringtona, ówczesnego Ministra Obrony⁶². Zgoda ta dotyczyła prawdopodobnie Operation Demetrius, którą armia wymierzyła w PIRA w 1971 roku. Tortury te były jednak wykorzystywane także później, długo po zakończeniu wspomnianej operacji, również na terytorium Wielkiej Brytanii⁶³. Podobną sytuację zaobserwować można także na poziomie lokalnym. Wspomniany wcześniej sierżant Weir pisze:

Pamiętam, że w 1970 albo 1971 roku służyłem jako młody konstabl, dwudziestoletni, w Strandtown. Miała wtedy miejsce amnestia na posiadanie uzbrojenia. Wielu ludzi oddało znaczące ilości broni palnej i amunicji różnego rodzaju. Oficerowie RUC przekazywali tę broń lokalnym członkom lojalistycznej organizacji paramilitarnej UDA za wiedzą przełożonych. Pewnego razu dostałem rozkaz od inspektora Dona Milligana, żeby wziąć trochę tych karabinów i załadować je do bagażnika samochodu. Nie wiem, gdzie je zawiózł, ale powszechnie wiadomo było, że taką broń przekazywano lojalistom, których moi koledzy popierali⁶⁴.

Warto wspomnieć – jak wykazało postępowanie przeprowadzone w formie Tribunal of Inquiry w Republice Irlandii (tzw. Smithwick Tribunal) – że zmowa zachodziła także pomiędzy republikanami a policją irlandzką (Gardaí). Potwierdza to raport trybunału, w którym sędzia Smithwick odnotował: „[Jestem] usatysfakcjonowany sposobem, w jaki niniejsze dowody potwierdzają fakt, że ktoś z Gardaí asystował IRA [w tym morderstwie]”⁶⁵. Chodzi o morderstwo dokonane przez PIRA 20 marca 1989 roku, którego ofiarami byli RUC Chief Superintendent H. Breen i RUC Superintendent R. Buchanan.

⁶² *Judicial Communications Office: Court Delivers “Hooded Men” Judgment, Summary of Judgment*, Belfast 2017, s. 4 [tłum. własne].

⁶³ Przykładem mogą być sprawy tzw. Czwórki z Guildford i Siódemki Maguire (The Guildford Four and The Maguire Seven) oraz Szóstki z Birmingham (The Birmingham Six) – skazanych (odpowiednio w 1975 i 1976 roku) za ataki bombowe przeprowadzone przez PIRA w Guildford i Birmingham jedynie dlatego, że zostali zmuszeni torturami do przyznania się do winy. Ostatecznie zostali niewinni – w trakcie lub po odbyciu kary, także pośmiertnie – odpowiednio w 1989 i 1991 roku.

⁶⁴ J. Weir, op. cit. [tłum. własne].

⁶⁵ *Report of the Tribunal of Inquiry into Suggestions that Members of An Garda Síochána or Other Employees of the State Colluded in the Fatal Shooting of RUC Chief Superintendent Harry Breen and RUC Superintendent Robert Buchanan on 20 March 1989*, Dublin 2013, s. 429 [tłum. własne].

Podsumowanie

Na podstawie przytoczonych przykładów, jeśli rozważymy znowę jako instrument zwalczania terroryzmu, ujawnia się szerszy problem. Mianowicie pewne narzędzia walki z terroryzmem, nawet legalnie wykorzystywane, mogą demoralizować funkcjonariuszy w taki sposób, że przekraczają oni granice prawa. Zostało już zarysowane, że w sytuacji służbowego przyzwolenia na łamanie prawa w imię większego dobra funkcjonariusze sił bezpieczeństwa zdani byli na własne sumienie. Brali udział w konflikcie nazywanym czasem „wojną domową”, a gdy regulacje lekceważone były nawet przez dowództwo i ministrów rządu, podejmowali działania, które uznawali za konieczne lub stosowne – *ergo* demoralizacja prowadząca do znowy nie jest konspiracją. Nie jest przedmiotem badania naukowego rozstrzygnięcie co do moralności danego postępowania, wskazana jest natomiast ocena jego legalności. W tym kontekście wykorzystywano wszystkie możliwe środki prawne, szczególnie często przyznając lojalistom status informatora/agenta, zapewniający im nietykalność. Jednak i to odbywało się ze złamaniem procedur, co stanowiło podstawowy mechanizm znowy. Stąd wniosek, że „przewidziana prawem znowa” prowadzić może do „znowy nielegalnej”. Bowiem kiedy nadzwyczajna sytuacja wymaga nadzwyczajnych środków, przekraczających uregulowania prawne, w „atmosferze przyzwolenia” funkcjonariusze decydują się na ich wykorzystanie. Nie da się wówczas uniknąć tego, że pod osłoną państwa znajdują się przestępcy, a nawet seryjni mordercy. „Instrumentalizacja patologii” w celu rozwiązania konfliktu może zatem nastąpić w ramach obowiązującego prawa, jeżeli jednak demoralizuje funkcjonariuszy, to przekroczą oni swoimi działaniami granice legalności. Przy tym wątpliwe jest, czy będą zdolni zapobiec negatywnym skutkom owego przekroczenia.

Podobna sytuacja miała miejsce już w czasie drugiej wojny burskiej (1899–1902), której epizod nazywany „sprawą Moranta” dzieli z konfliktem w Irlandii Północnej podobny mechanizm demoralizacji i osaczenia funkcjonariuszy/żołnierzy. Dotyczył on oddziału Bushveldt Carbineers (BVC), który prowadził działania partyzanckie na terytoriach kontrolowanych przez Burów z domniemanym pozwoleniem lorda Kitchenera na „niebranie jeńców”. Presja sytuacji oraz tolerancja dowództwa, jeśli chodzi o łamanie prawa, doprowadziły do serii brutalnych mordów na ludności cywilnej, co zakończyło się sądem wojskowym. Bezpośrednią przyczyną wszczęcia postępowania był list strzelca⁶⁶ Roberta Cochrane’a podpisany przez 15 żoł-

⁶⁶ *Trooper* (kawalerzysta, strzelec), odpowiednik szeregowego w oddziałach strzelców konnych.

nierzy BVC, w którym doniesiono dowództwu armii o patologicznej sytuacji w oddziale. Porucznik Morant i Handcock zostali rozstrzelani, porucznik Witton skazany na dożywotnie pozbawienie wolności, porucznik Picton zdegradowany, major Lenehan zwolniony ze służby, a kapitan wywiadu armii Alfred Taylor uniewinniony. Wszyscy oskarżeni to Australijczycy, natomiast Taylor był Brytyjczykiem, co uważane jest za jedyny powód przeoczenia jego sadyzmu i liczby ofiar cywilnych, za które odpowiadał⁶⁷.

W przypadku tzw. brudnej wojny, na którą składały się omówione zjawiska, wystarczające do jej podjęcia okazało się milczące porozumienie i przyzwolenie na działanie ponad prawem, w imię wspólnego dobra. Niezależnie od ocen moralnych zmowa podejmowana była zapewne w dobrej wierze, ale będąc wynikiem frustracji, nie mogła przynieść pozytywnych rezultatów. Nawet jeśli okazywała się operacyjnie skuteczna, z czasem coraz efektywniej demoralizowała siły mające odpowiadać za porządek publiczny. Przyczyniła się tym samym do eskalacji konfliktu – a wobec powszechnej brutalności mordercy mogą być niezauważalni; działając „po stronie państwa”, niekiedy stają się elementem jego aparatu bezpieczeństwa. Można zatem wnioskować, że jednym z najważniejszych czynników decydujących o przestrzeganiu regulacji przez strażników prawa jest ich stan psychiczny, co bywa ważniejsze od jakości legislacji. Jednakże system prawny i wynikające z niego kompetencje sił bezpieczeństwa mają niewątpliwy wpływ na poziom frustracji funkcjonariuszy, zwłaszcza w obliczu gwałtownych konfliktów. Nie tylko niedobór, ale również nadmiar uprawnień – połączony z nieumiejętnością należytego ich wykorzystania w kryzysowych warunkach – prowadzi zatem do nadużyć⁶⁸, wliczając w to znowę.

Poddając analizie przypadki Cochrane’a, Wallace’a i innych, nasuwa się wniosek, że jawność jest jednym z najlepszych sposobów na zapobieganie problemom podobnym do tych, z jakimi się mierzyli. Przede wszystkim jawność może być skutecznym sposobem na uchronienie się przed „instrumentalizacją patologii” – rozumianą jako posłużenie się (w granicach prawa lub przez przyzwolenie) takimi metodami, które prowadzą ostatecznie do demoralizacji, *ergo* podejmowania przez funkcjonariuszy nielegalnych dzia-

⁶⁷ Ch. Leach, *The Legend of Breaker Morant is Dead and Buried: A South African Version of the Bushveldt Carbineers in the Zoutpansberg: May 1901–April 1902*, Louis Trichardt 2012.

⁶⁸ Przykładem może być ponownie Czwórka z Guildford – dzięki możliwości wykorzystania siedmiodniowego terminu na przedstawienie zarzutów (na mocy Prevention of Terrorism Act 1974) funkcjonariusze Scotland Yard dysponowali czasem wystarczającym, by zmusić zatrzymanych (za pomocą wspomnianych wcześniej tortur) do wzięcia na siebie winy za przestępstwo, którego nie popełnili.

łań, jakich jak zмова. Jawność może być zatem skuteczną metodą, gdy chcemy zabezpieczyć legalne wykorzystywanie takich narzędzi. Desmond de Silva podsumował to w raporcie następująco:

Niezbędne jest, aby agenci zaangażowani [w ramach czynności operacyjnych] w poważne przestępstwa mogli być w każdym momencie sprawdzeni i poddani postępowaniu oraz aby zarzuty o zmovę z organizacjami terrorystycznymi były rygorystycznie sprawdzane. Być może najbardziej oczywistą i najważniejszą lekcją ze wszystkich jest to, że nie powinno być zająć ponad 23 lata sprawdzenie, rozwikłanie i opublikowanie pełnego zapisu zmovy w związku z morderstwem adwokata dokonanym w Zjednoczonym Królestwie⁶⁹.

Na wspomnianą długotrwałość postępowań dotyczących zmovy zasadniczy wpływ miała nowelizacja Official Secrets Act przyjęta w 1989 roku przez Parlament Zjednoczonego Królestwa. Przede wszystkim ograniczyła ona stanowczo jawność funkcjonowania sił bezpieczeństwa poprzez objęcie dożywotnim obowiązkiem milczenia wszystkich pracowników wywiadu, armii, administracji rządowej etc. mających dostęp do informacji niejawnych. Jednocześnie zlikwidowała ustanowiony w 1911 roku Public Interest Defence, kontratyp pozwalający ujawnić nawet ściśle tajne informacje, jeśli przemawiał za tym interes publiczny. Tym samym materiały dotyczące zmovy są najczęściej niedostępne nawet dla biura Police Ombudsman. Jednakże na podstawie dostępnych, przytoczonych tu danych dopuszczalny jest zdaniem autora wniosek, że zмова doprowadziła do radykalizacji i wydłużenia konfliktu, zamiast do jego skrócenia. Zatem zмова, rozważana jako specyficzny instrument zwalczania terroryzmu, okazuje się nieskuteczna i negatywna w skutkach. Możliwe jest jednak efektywne zwalczanie terroryzmu za pomocą „legalnych form” zmovy, bez poniesienia ujemnych jej skutków, jeżeli zagwarantuje się odpowiednie ramy prawne i wysoki poziom jawności funkcjonowania sił bezpieczeństwa.

⁶⁹ *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC...*, op. cit., s. 23 [tłum. własne].

COLLUSION AS AN INSTRUMENT OF COUNTER-TERRORISM, ON EXAMPLE OF THE TROUBLES

ABSTRACT

The subject of this article is the analysis of collusion – between British security forces and loyalist paramilitaries – as an instrument of counter-terrorism used during the Troubles in Northern Ireland. The goal is to demonstrate that collusion causes negative effects, among others that collusion can lead to the activity of serial and mass murderers under the state cover.

KEYWORDS

Northern Ireland, collusion, the Troubles, conflict, terrorism, MI5, UDA, IRA, United Kingdom

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA PRZEDMIOTOWA

1. Andrew Ch., *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, London 2009.
2. Cassel D., Kemp S., Pigou P., Sawyer S., *Report of the Independent International Panel on Alleged Collusion in Sectarian Killings in Northern Ireland*, Notre Dame (US-IN) 2006.
3. Collins E., McGovern M., *Killing Rage*, London 1998.
4. Conlon G., *Proved Innocent: the Story of Gerry Conlon of the Guildford Four*, London 1990.
5. Dillon M., *The Shankill Butchers: A Case Study of Mass Murder*, London 1994.
6. Holroyd F., Burbridge N., *War without Honour: True Story of Military Intelligence in Northern Ireland*, Kingston upon Hull 1989.
7. Ingram M., Harkin G., *Stakeknife; Britain's Secret Agents in Ireland*, Dublin 2012.
8. Leach Ch., *The Legend of Breaker Morant is Dead and Buried: A South African Version of the Bushveldt Carbineers in the Zoutpansberg: May 1901–April 1902*, Louis Trichardt 2012.
9. McDonald H., Cusack J., *UDA Inside the Heart of Loyalist Terror*, Dublin 2004.
10. McKittrick D., *Lost Lives: The Stories of the Men, Women and Children who Died as a Result of the Northern Ireland Troubles*, Edinburgh 2007.
11. McKeown M., *Post-Mortem; An Examination of the Patterns of Politically Associated Violence in Northern Ireland During the Years 1969-2001 as Reflected in the Fatality Figures for Those Years*, Dublin 2009.
12. Mullin Ch., *Error of Judgement: the Truth about the Birmingham Bombings*, Dublin 1997.
13. Ripley T., Chappel M., *Security Forces in Northern Ireland (1969–92)*, London 1993.
14. Sutton M., *Index of Deaths from the Conflict in Ireland*, Belfast 1994.
15. Thatcher M., *The Downing Street Years*, London 2010.
16. Wood I., *Crimes of Loyalty; A History of the UDA*, Edinburgh 2006.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

1. *Disturbances in Northern Ireland. Report of the Commission appointed by the Governor of Northern Ireland*, Belfast 1969.
2. *Hansard: House of Commons Debates for 12 December 2012*, London 2012.
3. *House of Commons – Home Affairs Committee, The Government's counter-terrorism proposals first report of session 2007-08, Volume II*, London 2008.
4. *Houses of the Oireachtas: Joint Committee on Justice, Equality, Defence and Women's Rights, Final Report on the Report of the Independent Commission of Inquiry into the Dublin and Monaghan Bombing*, Dublin 2004.
5. *Houses of the Oireachtas: Joint Committee on Justice, Equality, Defence and Women's Rights, Interim Report on the Report of the Independent Commission of Inquiry into the Dublin and Monaghan Bombings*, Dublin 2003.
6. *Joint Committee on the Draft Detention of Terrorist Suspects (Temporary Extension) Bills, Lord Stevens of Kirkwhelpington, former Commissioner, Mr Andy Hayman, Former Assistant Commissioner, Metropolitan Police Oral Evidence, 2011, Q 287 – 318*, London 2011.
7. *Judicial Communications Office: Court Delivers "Hooded Men" Judgment, Summary of Judgment*, Belfast 2017.
8. *Northern Ireland General Register Office; Census Of Population 1971; Summary Tabela: Northern Ireland*, Belfast 1975.
9. *Official Secrets Act 1989*, London 1989.
10. *Police Service of Northern Ireland: Police Recorded Security Situation Statistics*, Belfast 2017.
11. *Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1974*, London 1974.
12. *Report of the Tribunal of Inquiry into Suggestions that Members of An Garda Síochána or Other Employees of the State Colluded in the Fatal Shooting of RUC Chief Superintendent Harry Breen and RUC Superintendent Robert Buchanan on 20 March 1989*, Dublin 2013.
13. *The Rt Hon Sir Desmond de Silva QC: The Report of the Patrick Finucane Review*, London 2012.